

И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети

Кыргыз билим берүү академиясы

Д 13.20.618 Диссертациялык кеңеши

Кол жазма катары
УДК: 372.882(575.2) (043.03)

Уркумбаева Рахат Аваскановна

**Л.А. ШЕЙМАНДЫН ИЛИМИЙ-ПЕДАГОГИКАЛЫК
ИШМЕРДҮҮЛҮГҮ ЖАНА АНЫН КЫРГЫЗ МЕКТЕПТЕ ОРУС
АДАБИЯТЫН ОКУТУУНУН МЕТОДИКАСЫНЫН
КАЛЫПТАНУУСУНДАГЫ РОЛУ**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук
даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациянын
АВТОРЕФЕРАТЫ

Бишкек – 2022

Диссертациялык иш Талас мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасында аткарылды

Илимий жетекчи:

Соронкулов Гулжигит Умарович –
филология илимдеринин доктору, доцент,
И. Арабаев атындагы Кыргыз
мамлекеттик университетинин орус тили
жана адабияты кафедрасынын башчысы

Расмий оппоненттер:

Панкова Татьяна Виталиевна –
педагогика илимдеринин доктору,
И. Арабаев атындагы Кыргыз
мамлекеттик университетинин педагогика
кафедрасынын профессору

Низовская Ирина Анатольевна –
педагогика илимдеринин кандидаты,
Борбордук Азия эл аралык
университетинин профессору

Жетектөөчү мекеме:

Ош мамлекеттик университетинин
педагогика кафедрасы (714000, Ош
шаары, А. Масалиев проспектиси, 91а)

Диссертациялык ишти коргоо 2022-жылдын 23-сентябрында саат 16.00 до И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университети жана Кыргыз билим берүү академиясынын алдындагы педагогика илимдеринин доктору (кандидаты) окумуштуулук даражасын изденип алуу боюнча уюштурулган Д 13.20.618 диссертациялык кеңешинин жыйынында корголот (720026, Бишкек шаары, Раззакова көчөсү, 51).

Диссертацияны коргоонун онлайн трансляциясынын идентификациялык коду: <https://vc.vak.kg/b/132-3bn-fgw-pkn/>

Диссертациялык иш менен И.Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин (720026, Бишкек шаары, Раззаков көчөсү, 51) жана Кыргыз билим берүү академиясынын (720000, Бишкек шаары, Эркиндик бульвары, 25) Илимий китепканаларынан жана диссертациялык кеңештин сайтынан таанышууга болот (www.arabaev.kg).

Автореферат 2022-жылдын 8-июлунда таркатылды.

**Диссертациялык кеңештин окумуштуу катчысы,
педагогика илимдеринин доктору, профессор:**

Дюшеева Н.К.

ИШТИН ЖАЛПЫ МҮНӨЗДӨМӨСҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Кыргыз Республикасындагы билим берүүнүн заманбап көйгөйлөрү ата мекендик окумуштуу-методисттердин илимий-педагогикалык жана тарыхый-маданий мурастарын жана алардын илимий салттуулук, инновациялык, прогностикалык жана эвристикалык баалуулугун ачкан методикалык концепцияларды изилдөөлөрдүн зарылдыгын жаратууда. Коомдун өнүгүүсү менен азыр инсанга болгон кызыгуунун жогорулашы, дүйнөдөгү эң жогорку баалуулук – адам жана анын өмүрү экенин түшүнүү менен мүнөздөлөт жана билим берүү системасы мамлекеттин керектөөлөрүн гана эмес, баарыдан мурда, инсандын өсүп жаткан рухий, билим берүү жана социалдык-маданий талаптарын чагылдыруусу керек.

Турмушубуздагы түп-тамырынан бери болуп жаткан өзгөрүүлөр, ааламдашуу проблемалары кыргыз мектебинин алдына окуучулардын тилин жана адабий билимин өркүндөтүү, өсүп келе жаткан муундарды руханий, адеп-ахлактык жана эстетикалык тарбиялоодо алардын ролун күчөтүү зарылдыгын курч милдеттерди коюп жатат. Ушундан улам 2021-жылдын 29-январында кол коюлган алгачкы беш жарлыктын ичинен өлкөнүн президенти С.Н. Жапаров белгилегендей жаш муундарды тарбиялоо процессинде адабияттын зор ролу көрсөтүлгөн «Рухий-адептик тарбия жана дене тарбиясы жөнүндө» жарлык болгон [Кыргыз Республикасынын Президентинин биринчи беш жарлыгы С.Н. Жапаров 2021-жылдын 29-январында. – 2021].

Ата мекендик окумуштуу-методисттердин илимий-педагогикалык жана тарыхый-маданий мурастарына кайрылуу – бул педагогикалык өткөндү билүү жана жаңы шарттарда Кыргыз Республикасынын усулдук илиминин өнүгүшүн камсыз кылуу, убакыт сынынан өткөн теорияларды жаңы концепциялар менен жупташтыруу, учурдагы көйгөйлөрдү чечүүдө педагогикалык мурастын потенциалын ишке ашыруунун негизи. Олуттуу тарыхый-педагогикалык изилдөөлөрсүз мындан аркы иштердин жолдорун аныктоо мүмкүн эмес. XX кылымда ата мекендик окумуштуу-методисттер жана педагогдор азыркы билим берүү системасынын негизин түзгөн идеяларды жана теорияларды ортого салып, анын келечектеги ондогон жылдарга өнүгүү багыттарын белгилеп, алардын ойлору педагогикадагы кайра курууларга негиз болгон.

Кыргыз мектебинде орус адабияты курсун эффективдүү уюштуруунун теориялык жана практикалык негиздерин иштеп чыккан жаркын окумуштуулардын бири филолог жана методист, бирдиктүү этномаданият таануу концепциянын жаратуучусу, педагог жана бир катар кыргыз мектеби үчүн орус адабиятын окутуу боюнча эмгектердин автору, педагогика илимдеринин доктору, профессор, педагогикалык жана коомдук илимдер

Академиясынын (РФ) анык мүчөсү, Кыргыз Республикасынын эмгек сиңирген мугалими Лев Аврумович Шейман болгон.

Бирок, ушул күнгө чейин Л.А. Шеймандын илимий-педагогикалык бай мурасы, азыркы ата мекендик педагогикада, кыргыз мектебинде орус адабияттын окутуу методикасында жана жогорку окуу жайларында чоң кызыгууну туудурганы менен терең жана кеңири камтылган эмес. Анын филология, этномаданият таануу жаатындагы эмгектери, ошондой эле методикалары абдан актуалдуу жана азыркы шарттарда практикалык жактан колдонулушу керек. Л.А. Шеймандын педагогикалык мурасын изилдөө ХХI кылымдын илимий-методикалык изилдөөлөрүн түшүнүүгө жана кайра карап чыгууга, педагогикадагы инновациялык процесстердин концептуалдык негизин түзүүгө жана орус адабиятын окутуунун методикасына перспективаларды ачат.

Өз маданиятын байытуу, элдердин ортосундагы диалогду өнүктүрүү таламында эне тилде эмес, башка цивилизацияга ылайык жаралган адабиятка кайрылуу маселеси азыркы мезгилде өзгөчө курч болуп жатат. ХХ кылымдын аягы жана ХХI кылымдын башы, биринчиден, дүйнөлүк коомчулукту консолидациялоого умтулуу, көп улуттуу мамлекеттерде союздаштык мамилелерди чыңдоо, экинчиден, этностор аралык, мамлекеттер аралык, маданияттар аралык конфликттердин болуп көрбөгөндөй күчөшү менен мүнөздөлөт. Кыргыз мектебиндеги орус адабияты курсунун иштелип чыккан илимий негиздери эффективдүү курулуп, ийгиликтүү ишке ашырылган шарттары «Билим берүү жөнүндө» мыйзамдын милдеттерин чечүүгө кошкон салымы болуп саналат. Кыргызстан элин түзгөн ар түрдүү улуттардын өкүлдөрүнүн ортосундагы мамилелерди шайкештирүү процессинде бул курс маданияттар аралык байланыштардын кызыкчылыгында чет элдик оозеки жана образдуу искусствону өздөштүрүү каналдарын колдонуунун натыйжалуу моделдеринин бири болуп КМШ жана андан тышкары өкөлөрүндө боло алат.

Л.А. Шеймандын илимий эмгектеринин көптүгүнө карабастан (500гө жакын публицистика) жана анын жетекчилиги астында жактаган диссертациялар, окумуштуунун мурас проблемасы боюнча комплекстүү изилдөөлөр ушул күнгө чейин жок.

Л.А. Шеймандын илимий макалаларын жана изилдөөлөрүн, методикалык жана педагогикалык эмгектерин, заманбап программаларды, окуу китептерди жана колдонмолорду, кыргыз мектебинде орус адабиятын үйрөнүү боюнча методикалык иштелмелерди иликтөөдөн, ошондой эле студенттердин киришүү жана окуу-педагогикалык практикаларынын учурунда Талас облусунун мектептеринде орус адабиятын окутуунун абалы менен бир кыйла жакындан таанышып, бул чөйрөдөгү азыркы **карама-каршылыктар** жөнүндө айтууга мүмкүндүк берет:

- Л.А. Шеймандын активдүү катышуусу менен ХХ кылымдын 2-жарымында кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун

методикасы жана практикасы боюнча илимий-методикалык системанын пайда болушунда жана анын өнүгүшүндө теориялык жана илимий-методологиялык идеялары менен мамилелеринин тарыхый-педагогикалык багыттагы эмгектерде ретроспективдүү анализи;

- Л.А. Шеймандын методикалык жана педагогикалык мурасынын жогорку мааниси Кыргызстандын билим берүү уюмдарынын азыркы практикасында массалык түрдө колдонулуп, кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун теориясын жана методикасын иштеп чыккандыгы жана алардын жетишсиз билими жана баа берилбегендиги үчүн.

Белгиленген **карама-каршылыктар** изилдоо проблемасын аныктады, алар Л.А. Шеймандын илимий-педагогикалык ишмердүүлүгүн жана илимий-методикалык эмгектеринин изилдөөдө кыргыз окумуштуусун комплекстүү көз карашын түзүү жана ата мекендик педагогика илимин өнүктүрүүдө кошкон салымын изилдөө; анын кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасына теориялык жана илимий-методикалык мамилелерин талдоо; анын педагогикалык мурастарын изилдөө, жалпылоо жана системалаштырууну; окумуштуунун эмгектеринин окутуунун азыркы теориясы жана практикасы үчүн маанилүүлүгүн аныктоо.

Л.А. Шеймандын концептуалдык жоболорунун актуалдуулугу гуманитардык билимге, атап айтканда орус адабиятын окутуунун методикасына заманбап мамилелердин көз карашынан алганда, каралып жаткан **проблема** биздин изилдөөнүн темасын аныктады – «Л.А. Шеймандын илимий-педагогикалык ишмердүүлүгү жана анын кыргыз мектепте орус адабиятын окутуунун методикасынын калыптануусундагы ролу».

Диссертациянын темасынын артыкчылыктуу илимий багыттар, ири илимий программалар (долбоорлор), билим берүү жана илим мекемелери жүргүзгөн негизги изилдөө иштери менен байланышы. Иликтөө Талас мамлекеттик университетинин «Педагогика» жана «Орус тили жана адабияты» кафедраларынын 2015-2020-жылдагы илимий изилдөө иштеринин алкагында жүргүзүлдү.

Изилдөөнүн максаты: Л.А. Шеймандын Кыргызстандагы педагогика илиминде жана кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасындагы ишмердүүлүгүн ар тараптуу жана комплекстүү изилдөө жана анын мурастарынын азыркы предметин теориясына жана методикасына тийгизген таасирин аныктоо.

Алдыга коюлган максатка жетүү диссертацияда төмөнкүдөй **милдеттерди** чечүү менен ишке ашырылды:

1. Л.А.Шеймандын кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун теориясынын жана методикасынын өнүгүшүнүн шартында окумуштуу-педагог катары калыптануу этаптарын аныктоо.

2. Кыргыз мектебиндеги орус адабиятынын мазмунунда Л.А. Шеймандын иштелмелериндеги курстун максат коюу системасынын, жеке методикалык принциптеринин жана методдор системасын негиздерине анализ берүү.

3. Л.А. Шеймандын жаңы илимий-педагогикалык багыты болгон окуу этномаданият таануусунун эффективдүүлүгүнө анализ берүү.

4. Л.А. Шеймандын илимий-педагогикалык идеяларын азыркы этапта кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасынын теориялык өнүгүшүнө тийгизген таасиринин изилдөө.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы:

1. Л.А. Шеймандын кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун теориясынын жана методикасынын өнүгүшүнүн шартында окумуштуу-педагог катары калыптанышынын негизги этаптары аныкталды;

2. Биринчи жолу Л.А. Шеймандын педагогикалык жана илимий-методикалык мурасы бир бүтүн көрүнүш катары каралды: кыргыз мектебинде орус адабияты курсунун максат коюу системасы, жеке методикалык принциптери жана методдор системасынын негиздери;

3. Кыргыз мектебинде орус адабиятын окутууда жаны окуу этномаданият таануу багытынын эффектуулугун корсотуу, негиздөөчүсү Л.А. Шейман

4. Л.А. Шеймандын илимий-педагогикалык идеяларынын таасири Кыргызстандын азыркы билим берүү системасында орус адабиятын окутуунун теориясын жана методикасын өнүгүүсү изилденди.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү: бул изилдөөнүн материалдары ЖОЖдун студенттеринин орус адабиятынын методикасын окутуу дисциплинасынын мазмунун өркүндөтүүдө усулдук даярдыгын жогорулатуу үчүн гана негиз болбостон, окумуштуу-методисттер тарабынан практикалык иштеринде колдонулушу мүмкөн, магистранттар жана аспиранттар-изилдөөчүлөр илимий изилдөө, иштеп чыгуу окуу китептеринде жана окуу-методикалык комплекстерде колдонууга болот.

Диссертациядагы коргоого сунушталуучу негизги жоболор:

1. Л.А. Шеймандын илимий дүйнө таанымынын жана практикалык ишмердүүлүгүнүн эволюциясынын үч этапы: 1) илимий өзүн өзү аныктоо жана мугалимдик биринчи эмгек стажы (1941- 1951); 2) илимий дүйнө таанымын калыптандыруу, кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасын иштеп чыгууга кызыгуу чөйрөсүн тереңдетүү (1951-1994); 3) кыргыз мектебинде ал негиздеген орус адабияты курсун окутуу методикасынын теориясына жана практикасына киргизүү (1994-2005). Кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасынын калыптанышы жана өнүгүшү мурдагы союздун бир катар боордош республикаларында жеке прикладдык илимий-педагогикалык дисциплина катары бул курстун мазмунун жана структурасын аныктоонун зарыл шарты болгон.

2. Профессор Л.А. Шейман негиздеген орус адабияты курсунун максаттарынын системасы, жеке методологиялык принциптери жана методдорунун системасы кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасын калыптандырууда жана өнүктүрүүдө гана маанилүү роль ойнобостон, өлкөнүн мектептеринде бүтүндөй окуу процессинин эффективдүүлүгүн жогорулатуунун каражаты катары кызмат кылган.

3. Окуу этномаданият таануу – илимий-педагогикалык багыт катары кыргыз мектебинде орус адабиятынын окуу-тарбиялоо ишин ийгиликтүү ишке ашыруу үчүн олуттуу мүмкүнчүлүктөрдү ачат, мектеп окуучуларына алардын рухий-адептик тарбиясын тереңдетүү үчүн шарттарды түзөт, орус адабияты менен биргелешип чыгармачылык би-этноэстетикалык таанышуу өрчүтөт.

4. Л.А. Шеймандын таасири. кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасынын теориясы, анын практикалык ишмердиги боюнча өлкөнүн методисттеринин илимий мектебин түзүүгө алып келген. Билим берүү стандарттарынын, принциптеринин жана методдорунун негизинде түзүлгөн мектеп окуу китептеринин жана окуу-методикалык колдонмолордун теориялык жана практикалык мааниси Л.А. Шейман концептуалдык ыкмалардын актуалдуулугун жана жандуулугун ынанымдуу далилдейт.

Издөнүүчүнүн жеке салымы: Л.А. Шеймандын тарабынан иштелип чыккан кыргыз мектебинде орус адабияты курсунун мазмунун өнүктүрүүнүн мамилелери, методдору, максаттары, орус адабияты боюнча программаларды жана окуу китептерин түзүүнүн принциптери Кыргызстандын мектептеринде да, КМШ өлкөлөрүнүн улуттук мектептеринде да бул предметти окутуунун методикасын иштеп чыгууга чоң таасирин тийгизгенин далилдөө.

Изилдөөнүн натыйжаларын апробациялоо жана жайылтуу: Изилдөөнүн негизги жоболору жана жыйынтыктары Талас мамлекеттик университетинин «Педагогика» жана «Орус тили жана адабияты» кафедраларынын отурумдарында талкууланып, билдирүүлөр түрүндө баяндалып, илимий-практикалык конференциялардын, анын ичинде эл аралык конференциялардын материалдарында жарыяланды. (Москва, Йошкар-Ола, Бишкек, Талас).

Диссертациянын натыйжаларынын жарыяланышынын толуктугу. Изилдөөнүн натыйжалары Кыргыз Республикасынын Жогорку аттестациялык комиссиясы тарабынан сунушталган басылмаларда жарыяланган 13 макала, анын ичинен 3 макала РИНЦ ситемасында жарык көргөн.

Диссертациянын түзүлүшү жана көлөмү. Диссертациялык иш изилдөөнүн илимий негизин камтыган киришүүдөн, үч бөлүмдөн жана алардан пайда болгон корутундулардан, жалпы корутундудан, колдонулган адабияттардын тизмесинен турат. Жалпы көлөмү – 160 бет.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ

Киришүүдө изилдөөнүн темасынын актуалдуулугу, маселенин өнүгүү даражасы, изилдөөнүн максаты жана милдеттери негизделип, изилдөөнүн карама-каршы жактары мүнөздөлүп, коргоого сунушталган жоболор калыпка салынып, илимий жаңылыгы, теориялык жана изилдөөлөрдүн натыйжаларынын практикалык мааниси далилденген.

Биринчи бап «Кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасын калыптандыруунун тарыхый-педагогикалык өбөлгөлөрү» деп аталып, анда Л.А. Шеймандын кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун теориясынын жана методикасынын өнүгүшүнүн шартында окумуштуу-педагог катары кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун теориясынын жана методикасынын өнүгүшүнүн шартында социалдык-теориялык өбөлгөлөрү мүнөздөлөт.

Биринчи милдетти чечүү процессинде – Л.А. Шеймандын илимий-педагогикалык өмүр баянын түзүү, анын окумуштуу катары калыптанышынын этаптарын жана факторлорун аныктоо, окумуштуунун жарыяланган эмгектерин, тарыхый документтерин, эмгектерин жана практикалык ишмердигин талдоо. Л.А. Шеймандын илимий дүйнө таанымынын эволюциясынын үч баскычын шарттуу түрдө бөлүп көрсөтүүгө булар мүмкүндүк берет.

Илимий өз алдынча аныктоонун **биринчи этабында** (1941-1951) Л.А. Шеймандын илимий-изилдөө иштерине болгон кызыгуусу Улуу Ата Мекендик согуш жылдарында М. Горький атындагы Молотов атындагы университеттин (азыркы Пермь мамлекеттик университетинин) тарых-филология факультетиндеги студенттик жылдарына байланыштуу десек болот. 1945-жылы университетти артыкчылык диплому менен аяктагандан кийин эки адистикке ээ болгон: филолог жана илимий кызматкер. Анын эмгек жолу Одесса областтык лектор бюросунда штаттан тышкаркы окутуучу жана Одесса университеттеринде сааттык окутуучу болуп иштөөдөн башталган.

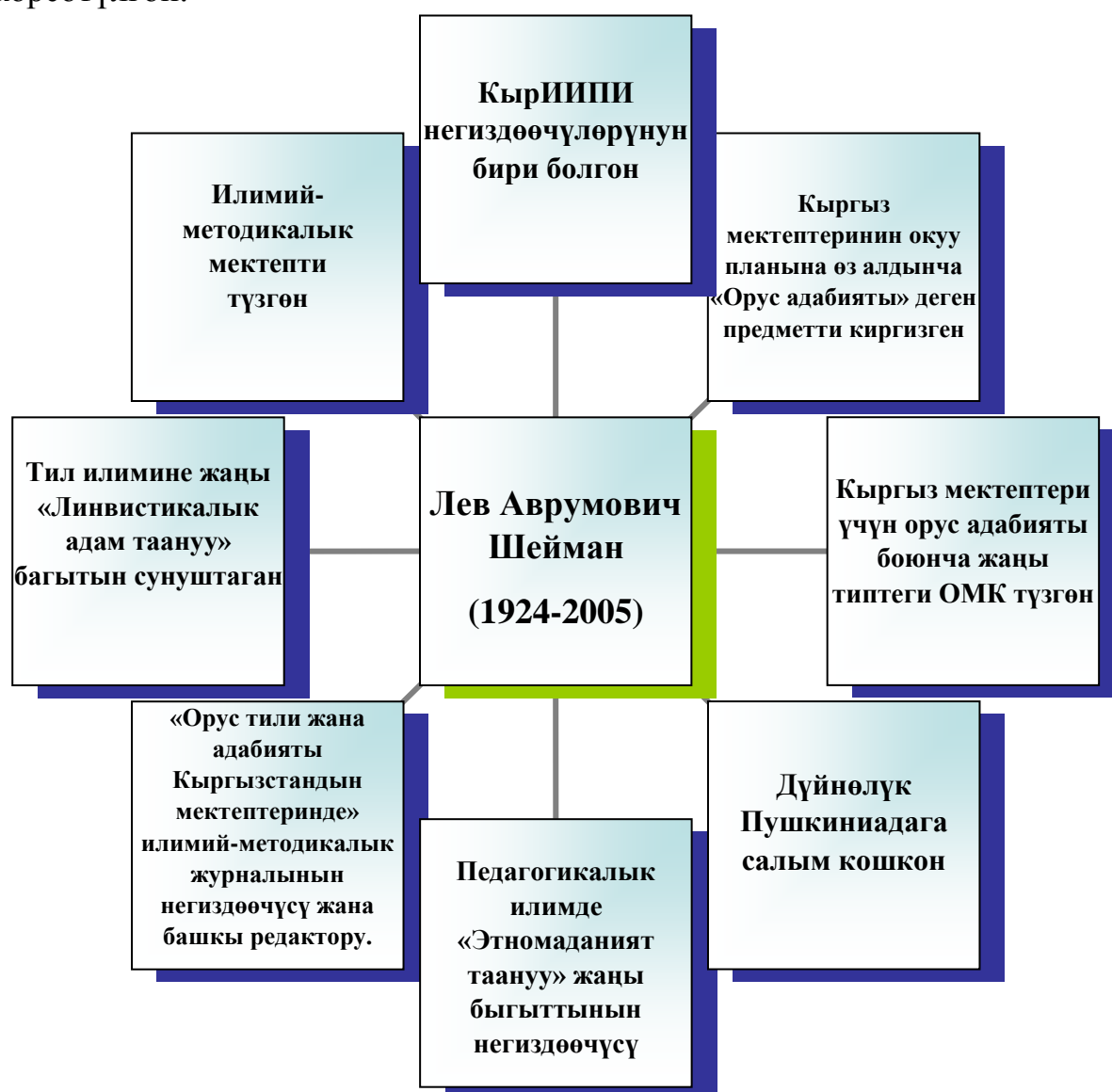
Экинчи этап (1951-1994) Л.А. Шейман 1951-жылы Ленинграддын Жданов атындагы университетинде «Белинский жана тарыхый романдын проблемалары (30-жылдар)» деген темада кандидаттык диссертациясын ийгиликтүү коргоп, Фрунзеге келген багыты менен башталат. (Арыз берүүчүнүн анкетасынын 5-графасын жана анын атасынын кайгылуу тагдырын эсепке алуу менен).

Л.А. Шеймандын Кыргызстанга келишинин себеби атасынын массалык репрессия жылдарында камалышына байланыштуу болгон. Лев Аврумович атасынын жакшы атын кайра калыбына келтирүү жана анын реабилитациясына жетишүү үчүн көп убакытты жана күч-аракетти жумшады. Он торт жашында атасынан айрылып, эл душманынын уулу деп каралоо ага оор сыноо болду.

Л.А. Шеймандын илимий эмгектери, анын адабий, маданий-педагогикалык изилдөөлөрү, концепциялары өздөштүрүү жана талдоо жагынан көптөгөн методисттер тарабынан изилденген. Адистер үчүн чыныгы ачылыш анын «Кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасынын негиздери» (I бөлүк – 1981, II бөлүк – 1982) деген фундаменталдуу эмгеги болду. Бул монография олуттуу теориялык эсептөөлөрү жана практикалык сунуштары менен жарыкка чыккандан кийин дароо эле орус мугалимдеринин жана филология факультетинин студенттеринин маалымдама китебине айланган.

Л. Шеймандын көп тараптуу ишмердүүлүгү төмөнкү схемада көрсөтүлгөн:

Л.А. Шейман Кыргызстан илим-изилдөө педагогика институтун уюштуруучуларынын бири. Кесиптештери Лев Аврумович өз адистиги боюнча илимде өз изин калтырган окумуштуулардын галактикасына кирерин белгилешет. «Кыргызстандагы педагогика проблемасын өнүктүрүүгө кошкон

зор салымы, – деп белгилейт профессор М.Р. Рахимов. Мектептин тарыхы жана элдик педагогика боюнча эмгектерди кошкондор К.И. Иманалиева, Н.И. Имакеева, С Мусаева, Л. Шейман жана башкалар» [Рахимова М.Р., Панкова Т.В., Калдыбаева А.Т. Педагогика тарыхынын очерки. – Бишкек, 1998. – 17-б.]. 53 жылдан ашык Л. Шейман КыргызНИИПнин орус тили жана адабияты кафедрасынын башчысы болуп иштеген. Бул жылдардын ичинде ал филология жана педагогика илиминин ар кыл тармактарында ушунчалык көп иштерди жасаган.

Л.А. Шейман «Орус адабияты» деген предметтин мектеп программасына өзүнчө пункт катары киргизилгендигине салым кошот. Өткөн кылымдын 60-жылдарында союздук республикалардын улуттук мектептеринде орус адабиятын өз алдынча мектеп предмети катары үйрөтүүдө каршылаштары менен жактоочуларынын ортосунда катуу талаш-тартыштар болгон. Кыргызстандык окумуштуунун «Улуттук мектептер үчүн орус адабияты боюнча программаларды жана окуу китептерин түзүүнүн принциптери» деген II Ташкент конференциясында жасаган жаркын илимий доклады окулуп, ошондой эле кыргыз окуучулары үчүн орус адабияты боюнча жаңы типтеги окуу китебин бул форумда сунуш кылган. Орустар ар кайсы республикалардан келген оппоненттердин бир кыйла бөлүгүн кыргыз методикалык мектебинин бул кадамынын тууралыгына ынандырышты. Андан ары көп сандаган эмгектер Л. Шейман жана анын шакирттери орус адабиятын окутуу, эң татаал педагогикалык, окуу-методикалык жана гуманитардык проблемаларды инновациялык өнүктүрүү маселелеринде чет өлкөдөн келген бардык кесиптештери тарабынан таанылган авторитетке айлантты.

Бул жылдардын ичинде Лев Аврумович орус эмес тилде окутулган мектептер үчүн орус адабияты боюнча окуу китебинин өзүн түп-тамырынан бери жаңыртуу зарылдыгын билдирди. Анын жана кесиптештеринин алгачкы аракети кыргыз мектебинин IX (X) классы үчүн «Орус адабияты» китеби болгон (1961).

Л.А. Шейман педагогикалык илимдин эл аралык таанылган билим берүү этномаданият таануу чөйрөсүнүн негиздөөчүсү. Анын негизги принциби – эки максаттуу байланышта болгон вербалдык жана көркөмдүк, биздин учурда кыргыз жана орус маданиятынын гармониялуу жупталышы. Айтмакчы, бул принцип кыргыз мектебинде орус адабияты боюнча окуу китептерин иштеп чыгууда да, республиканын орус тилдүү мектептери үчүн кыргыз тили жана адабияты окуу китептеринде да колдонулат. Бул багыт экинчи бөлүмдө кеңири жана кеңири каралат.

Чыныгы интернационалист жана окумуштуу катары Л.А. Шейман евразиялык актуалдуу маселелерин түшүнүп, иштеп чыккан. Ал өзүнүн эмгектеринде паритеттик евразиялык идеяны билдирген жана колдонгон, ага ылайык «Чыгыш менен Батыштын эң ири полиэтно-маданий коомдорунун жолугушуусу мамлекеттердин маданияттарынын бирдей жакындашуусу

жана өз ара байышы катары түшүндүрүлөт. Европа жана Азия маданиятынын жакындашуусу жана байышы. Бул проблемалар анын Пушкиндик окуларына негиз болуп калды. Анын дүйнөлүк Пушкинианага кошкон салымына баа жеткис.

Л.А. Шейман 46 жылдан бери «Орус тили жана адабияты Кыргызстандын мектептеринде» илимий-методикалык журналынын түзүүчүсү жана башкы редактору. Журналдын негизги миссиясы орус тили жана адабияты мугалимдерине методикалык жардам көрсөтүү, алардын квалификациясын жогорулатуу менен бирдикте, өлкөнүн орус мугалимдеринин, ошондой эле бир тууган өлкөлөрдөн келген кесиптештеринин педагогикалык мыкты тажрыйбасын жалпылоо жана жайылтуу болуп саналат. Ушул жылдар бою журнал биздин республикада гана эмес, көп сандаган окурмандардын: мектеп мугалимдеринин, жогорку окуу жайларынын окутуучуларынын, окумуштуулардын, педагогикалык коомчулуктун ишенимдүү жардамчысы болуп келген.

Бүгүнкү күндө бул журнал КМШ өлкөлөрүндөгү эң эски басылма болуп саналат. Өткөн кылымдын эң кыйын, кайра куруу жылдарында башка республикалардын мындай журналдары иштебей калганда да Л.А. Шейман жана анын редакторлук жардамчылары өз багыттарын сактап калууга гана жетишпестен, мектептеги окутууда классиканы жаңылоо идеясын ишке ашырышты. И.А. Бунина, М.А. Булгаков, А.А. Ахматова, А.И. Солженицын, К. Тыныстанов, Т. Байджиев, Т. Касымбеков менен Ч. Айтматовдун тыюу салынган чыгармаларын унутта калтырбай жандандыруу учуру эле.

Үчүнчү этап (1994-2005-жж.) ал тарабынан негизделген орус адабияты курсун кыргыз мектебинин практикасына киргизүү, жүз жыйырма тогуз басылманын, анын ичинде өзүнчө басылып чыккан 25 илимий-методикалык эмгектин, 3 окуу китебинин материалдарын жалпылаган ишмердүүлүгүнүн натыйжасы болгон, докторлук илимий доклады чагылдырылган «Кыргыз мектебинде орус адабиятынын курсунун илимий негиздери» (Бишкек, 1994) иши келип чыккан.

Бүткүл өмүр бою Л.А. Шейман өзүнүн илимий-методикалык мектебин түздү, ал бүгүнкү күндө биздин өлкөдө гана эмес, ондогон атактуу адистерди, илимдердин докторлорун жана кандидаттарын чыгарып, жогорку окуу жайларынын окутуучуларын калыптандырды. Ал Кыргызстандын мектептеринен активдүү, чыгармачыл орус мугалимдерин таап, аларды кылдаттык менен тарбиялап, кеңири кат алышууларды жүргүзүп, кеңештери менен жардам берип турган.

Мунун баары практикада ишке ашырылган илимий идеялардын толук тизмеси эмес, алардын баштапкы жоболору Л.А. Шейманга таандык.

Л.А. Шейман эмгектеринде адамтаануу сөздөрүнө көп кайрылган. Аларды биринчи жолу «Орус адабияты сабагында сөз» китебинде колдонуп, мындай деп белгилеген: «Улуттук мектептеги адабият сабагындагы лексикада «адам таанууну» үйрөтүшү керек, сөздөр аркылуу каармандарды

жакшыраак түшүнүү, жалпы адамдар бул керектүү сөздөр аркылуу конкреттүү адамдарды баалоо үчүн иш жүзүндө колдоно билүүсү керек» [Шейман Л.А. Адабият сабагында сөз. Кыргыз мектебиндеги орус адабияты сабагында лексиканын иштөө жолдору. - Ф. – 1964. С. 20].

Орус адабиятын үйрөнүүдө Л.А. Шейман: «Сөз эң оболу дүйнөнү, биринчи кезекте адамдын ички дүйнөсүн таанып-билүүнүн жана өзгөртүүнүн куралы катары пайда болот» деп айткан. Бул сабактар окуучуну орус сөздөрдүн чыныгы жашоосуна тартат. Орус сөзү аркылуу окуучу жаңы дүйнөлөрдү – каармандарды, адамдык мамилелердин формаларын, адеп-ахлак нормаларын үйрөнөт» (ошол эле жерде – 23-бет).

П.И. Харакоз: «Адам таануу сөздөрү ошол учурда адабий окуу жана орус адабияты сабактарында өздөштүрүлгөн. Тил сабагында «атактуу грамматикалык анализ» башкы орунга чыккан. [Харакоз. П.И. Кыргыз сегиз жылдык мектебинде орус тилин окутуунун методикасынын негиздери. Кыргыз ССРинин жогорку окуу жайларынын филология факультеттеринин студенттери учун окуу китеби. – Фрунзе: «Мектеп». – 1983. С. 33].

Сөз окуучуларды образ аркылуу адамдын мүнөзү, кыймыл-аракети менен тааныштырат. Аларды адамдын сырткы келбетине жана жүрүм-турумуна баа берүү каражаттары менен жабдыт. Сөздөрдүн бул тобунун өнүгүшү мектеп окуучуларынын баалоо жөндөмдүүлүгүн жана өзүн-өзү баалоо жөндөмүн өнүктүрүү үчүн негиз болуп кызмат кылат. Эл айтат: «Кийими менен жолугат – акылы менен узатышат». Адамдын сырткы келбети анын ички дүйнөсү менен тыгыз байланышта. Адамдын сырткы келбети, руханий дүйнөсү комплекстүү изилдөөнүн жана изилдөөнүн объектиси боло алат. Мындай изилдөө социологиянын, психологиянын, этнолингвистиканын, психолингвистиканын, когнитивдик лингвистиканын, лингвоэтномаданият таануунун жана башка тектеш илимдердин жетишкендиктерине, принциптерине жана ыкмаларына негизделген.

Л.А. Шеймандын адам изилдөөлөрү жөнүндө лингвистикалык камтууга жана өнүктүрүүгө муктаж. Ал эми бул идеяны XX кылымдын 80-жылдарында филология илимдеринин доктору, ОшМУнун профессору К.З. Зулпукаров ар кандай илимий-практикалык конференцияларда билим берүү максатындагы гуманисттик лексиканы сыпаттоо проблемалары боюнча докладдар менен чыгып: «Окуу тексти боюнча өз алдынча иштөө процессинде орус тилинин гуманитардык лексикасын өздөштүрүү» (1986), «Тил илими жана орус тилин эне эмес тил катары окутууда адам таануу» (1991), «Лингво-адам таануу жана билим берүү максатындагы соматикалык паремияларды сүрөттөөнүн кээ бир маселелери» (1992) жана башка эмгектеринде көрсөткөн.

20-кылымдын орто ченинде кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасы ата-мекендик педагогика менен катар калыптануунун, мазмунун аныктоонун, илимий-практикалык билимдерди калыптандыруунун формаларын, ыкмаларын жана жолдорун издөөнүн татаал этабын басып өттү.

Кыргыз мектебинде адабиятты окутуунун заманбап методикасы өткөндөгү адабият мугалимдеринин эң баалуу тажрыйбасына негизделип, бул тажрыйбанын сабактарын эске алууга, улуттук мектептин мыкты салттарын өнүктүрүүгө умтулат. Методикалык ой-пикирдин тарыхы коомдун жана орус адабиятынын өнүгүшү менен ажырагыс түрдө байланышкан. Илимдин жана маданияттын көрүнүктүү ишмерлери, жазуучулары жана педагогдору Н.И. Ильминский, К.Д. Ушинский, Л.Н. Толстой, И.С. Михеева, А.П. Сердоболский жана С.М. Граменицкийлер окуу китептеринин жана окуу куралдарынын, адабияттын теориясы жана тарыхы боюнча, билим берүү жана окутуу боюнча макалалардын биринчи авторлору болушкан.

Орус эмес мектептерде орус адабиятын үйрөнүүгө зор көңүл бурган улуттук методисттердин жана педагогдордун кызыгуусун жана көңүл буруусун белгилей кетүү керек. Бул багытты өнүктүрүүгө Л.Г.Векилова (Азербайжан), Инфантьева Б.Ф. (Литва), Исакова С.Г. (Эстония), Хайруллина М.Г. (Уфа), Довлатова Е.И. (Туркменистан), Шейман Л. (Кыргызстан) ж.б. изилдөөлөрү чоң салым кошкон.

Л.А. Шейман биринчи жолу революцияга чейинки Россиянын орус эмес мектептеринин орус тилдүү курстарынын чектелүү чегинде адабий билим берүүнүн өнүгүшүнө ар кандай мамилелердин үлгүлүү тенденцияларынын пайда болушун жана алгачкы калыптанышын байкоого аракет кылган. Ошентип, анын айтымында:

- Мектепте орус адабий тексттерин чет тили катары үйрөнүүгө жалпы тарбиялык мамиле, анда «экинчи тилди жана андагы түзүлгөн чыгармаларды үйрөнүү окуучулардын инсандыгынын жалпы өнүгүшүнүн деңгээлин жогорулатуунун каражаты болуп кызмат кылат» деп сунуштаган;
- жалпы тарбиялык мамиленин көркөм жана тарбиялык варианты. Негизги милдети: орус тилин үйрөнүүгө байланыштуу орус эмес мектеп окуучуларын орус адабий процессинин айрым белгилери менен тааныштыруу;
- Орус адабий тексттерин тарбиялык жактан өнүктүрүүгө көркөм жана тарбиялык мамиленин демократиялык тенденциялары. Бул «улуттук кайра жаралуу, элдин социалдык боштондугу жана маданий өнүгүүсүнүн» кепилдиги катары орус адабиятынын жогорку руханий баалуулуктарына киришүү.

Орус адабиятын окутуу жаатында КМШ өлкөлөрүндө бул методикалык илимдин калыптанышын жана өнүгүшүн биринчилерден болуп изилдеген Лев Аврумович болгондугун баса белгилей кетүү керек. Анын калыптанышынын негизги этаптарын ал төмөнкү этаптарга бөлөт:

1. Биринчи этап (1917-1938-жылдар аралыгындагы мезгил) – орус адабиятынын курсун академиялык дисциплина катары массалык улуттук мектептин практикасына киргизүү үчүн зарыл шарттарды түзүү этабы.

2. Экинчи этап (1938-1956) – улуттук мектепте орус адабиятын окутуунун методикасынын жеке прикладдык педагогикалык дисциплина катары калыптануу этабы, орус тили боюнча алгачкы атайын программаларды, окуу китептерин, окуу-методикалык колдонмолорду түзүү этабы.

3. Учунчу этап (1956—1980-жылдар) – айрым республикалардын улуттук мектептеринде орус адабияты курсунун өзгөчөлүктөрүн ачуу жана окутуунун жалпы методикасынын илимий негиздерин комплекстүү макулдашылган предметти иштеп чыгууга акырындык менен өтүүнүн этабы. [Шейман Л.А. Кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасынын негиздери. - Ф.: «Мектеп». Part 1. -1981].

Экинчи бапта «Л.А. Шеймандын илимий-педагогикалык ишмердигин изилдөөнүн материалдары жана методдору» бул жерде Л.А. Шеймандын жана анын кесиптештери, көптөгөн студенттер менен бирге иштелип чыккан концепцияларын карайбыз.

Изилдөөнүн объектиси: Л.А. Шеймандын илимий идеялары жана ишмердүүлүгү, педагогика жана кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасы боюнча илимий-методикалык адабияттарды талдоо, илимий-педагогикалык эмгектерин жалпылоосу. Л.А. Шейман ата мекендик педагогика илиминин өнүгүшүнө кошкон салымын изилдөө проблемасын актуалдаштырууга, ошондой эле окумуштуунун педагогикалык идеяларын аныктоого көмөктөштү, аны азыркы мектеп шартында жемиштүү колдонуу.

Изилдөө предмети: Л.А. Шеймандын педагогикалык жана илимий-методикалык мурастары. Азыркы кездеги мектептин шартында окумуштуунун идеяларын жана принциптерин практикалык жактан пайдалануу жана азыркы этапта кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасынын перспективалуу өнүгүшү, педагогикалык жана илимий-методикалык мурасы боюнча адабияттар. Теориялык талдоо окумуштуунун мурасын терең жана маанилуу изилдөөнүн, анын илимий-методикалык идеяларын азыркы кездеги мектептин шартында практикалык жактан пайдаланууну активдештирүүнүн зарылдыгын ачып көрсөтүү.

Алдыга коюлган милдеттерди ишке ашыруу үчүн биз өз ара байытуучу жана толуктоочу жалпы теориялык жана тарыхый-педагогикалык **изилдөө методдорунун комплексин** кеңири колдондук:

- Л.А. Шеймандын ишмердуулугуно байланышкан архивдик материалдарын тарыхы жактан анализдөө;
- анын ар кандай мезгилдерде жаралган илимий-педагогикалык эмгектерине, чыгармачылыгына арналган басылмаларына, илимий көз караштарына жана методист окумуштуунун педагогикалык мурастарына мүнөздөмө берүү;
- кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун проблемалары боюнча заманбап педагогикалык, окуу-методикалык адабияттарды талдоо, Л.А. Шейман, анын идеяларынын кыргыз

мектебинде орус адабиятын окутуунун азыркы теориясына жана практикасына тийгизген таасирин аныктоо максатында программаларды, окуу китептерин жана окуу куралдарын анализдөө;

- алынган натыйжаларды жалпылоо жана системалаштыруу;

Проблеманын өнүгүү даражасын, абалын изилдөө үчүн изилдөө темасы боюнча адабияттар менен иштедик: жарыяланган илимий эмгектер, диссертациялар, авторефераттар жана монографиялар, документалдык материалдар (мыйзамдар, стандарттар, программалар).

Окутуунун тынымсыз өркүндөтүлүп жаткан массалык практикасынын илимий негизи болуп орус адабияты менен таанышуунун орус эмес мектебинин шартында эң маанилуу канал катары түзүлгөн жана илимий жүгүртүүгө киргизилген кыргыз мектебинин орус адабияты курсунун концепциясы. Классикалык көркөм орус маданияты – жалпы руханий баалуулуктардын чордону жана Кыргызстан менен КМШ элдеринин маданияттарын консолидациялоонун, өз ара байытуунун активдүү фактору.

Орус адабияты курсунун бул концепциясын кыргыз мектебине киргизүүнүн негизги каналдары:

1. Кыргыз мектеби үчүн орус тили жана адабияты боюнча программалар. 1950-жылдардын аягынан тартып Л.А. Шейман бул программаларды иштеп чыгуу боюнча Кыргыз Республикасынын элге билим берүү министрствосунун комиссиясынын жана автордук коллективдеринин жетекчиси, орус адабияты боюнча секциялардын негизги түзүүчүсү жана алардын илимий редактору; 1973-жылдан – предметти тереңдетип окутуучу класстар үчүн атайын цикл боюнча программаларды даярдоо бригадасынын жетекчиси. 2005-жылга чейин редакциядан редакцияга жакшыртылган бул программалардын түшүндүрмөлөрү, курамы жана аннотациялары кыргыз мектебиндеги орус тили жана адабияты курсунун концепциясынын калыптануу этаптарын жана максаттарын чагылдырган.

2. Орус адабиятынын концепциясынын негизги бөлүмдөрү, анын калыптанышы жана өнүгүшү «Кыргыз мектеби үчүн орус тили жана адабияты боюнча окуу китептерине болжолдуу талаптар» (1958, 1967, 1985) жана «Орус адабиятынын болжолдуу стандарттары» сыяктуу документтерде чагылдырылган. «Окуучулардын билимин, көндүмдөрүн баалоо. Кыргыз орус тили жана адабияты мектеби» (1985), Кыргыз Республикасынын Билим берүү министрлиги тарабынан жалпы билим берүүчү мектептер үчүн окуу жана ченемдик документтер катары бекитилген. [Орус тили жана адабияты боюнча окуу-нормативдик материалдар боюнча. Жалпы редакциясы астында Л. Шейман. – Фрунзе: Мектеп, 1985. – 80-б.], [Окутуу кыргыз тилинде жүргүзүлгөн мектептер үчүн орус тили жана адабияты китептерине болжолдуу талаптар: Методикалык сунуштар. – Фрунзе: Мектеп, 1987. – С. 83].

3. 1961-жылдан бери сакталып келе жаткан кыргыз мектебинин IX (X) класстары үчүн азыркы учурдагы «Орус адабияты» окуу китеби ар кандай варианттарда, 17ден ашык кайра басылып чыккан жана «Усулдук колдонмолор...» менен бирге (1969, 1970, 1984, 1990 жана андан кийинки), окуу китеби «XIX кылымдын орус классикасынын барактары» (1990) жана кошумча окуу китеби «Советтик адабиятынын барактары менен» (1973, 1983, 1986) окуу-методикалык комплекс, анда автор тарабынан пландалган окуу-тексттик, лексика-фразеологиялык жана этномаданият таануу системасын ишке ашыруу тажрыйбасы камтылган. Бул окуу куралы, басма кезде көрсөтүлгөндөй, мурдагы союздук республикалардын (Азербайжан, Казакстан, Тажикстан, Озбекстан) жана чет өлкөлөрдүн улуттук мектептери үчүн орус адабияты боюнча окуу китептеринин азыркы кездеги түрүн түп-тамырынан бери жакшыртууга негиз болуп кызмат кылган. (Словакия, Болгария). 1980-жылы окуу китеби СССРдин ВДНХсынын күмүш медалы менен сыйланганын баса белгилей кетүү керек.

4. Элге билим берүү министрствосунун жана Кыргыз илим-изилдөө педагогика институтунун «Окутуунун эффективдүүлүгүн жогорулатуунун жана кайталоону жөнгө салуунун жолдору» (Фрунзе, 1964), «Окуу жетишкендиктерин жогорулатуунун жана кыйынчылыктарды жоюунун жолдору жөнүндө» брошюралар сыяктуу көрсөтмө-методикалык каттар жана көрсөтмөлөр, кайталоо» (1971), «Орус тили жана адабияты боюнча программалык материалды болжолдуу бөлүштүрүү...», 1992-2005-жылдары, алардын адабият бөлүмдөрүн Л.А. Шейман жетектеп, документтердин редактору болгон.

5. Предметти окутуу боюнча республиканын илимий-педагогикалык басылмаларынын макалаларында жана материалдарында Кыргызстандын мугалимдеринин жана методист-изилдөөчүлөрүнүн тажрыйбасын түшүндүрүү процессинде концепциянын айрым жоболорун конкреттештирүү жана тактоо: 1958-жылдын январынан тартып «Кыргызстандын мектептеринде орус тили жана адабияты» деген илимий-методикалык журнал жарыкка чыкты, ал ар кайсы жылдарда «Кыргыз мектебинде орус тили», «Кыргыз мектебинде орус тили жана адабияты» деген аталыштарды алып келген. Ал өлгөнгө чейин анын туруктуу редактору болгон. Окумуштуунун жетекчилиги менен 1966-1976-жылдары «Кыргыз мектебинде орус тилин жана адабиятын окутуунун маселелери», 1978-жылдан «Кыргыз мектебинде орус тилин жана адабиятын окутуу боюнча» аттуу басылмалар жарык көргөн жана жарыяланган.

6. Республикалык жана областтык мугалимдердин квалификациясын жогорулатуу институттарынын алдындагы курстарда, Кыргыз илим-изилдөө педагогика институтунун окуу комплексинде, семинарларда жана жер-жерлерде жолугушууларда, орус тили жана адабияты секторунун жана институттун окумуштуулар советинде, Кыргызстандын орус мугалимдери

менен лекцияларды, консультацияларды жана практикалык иштерди жүргүзгөн.

Бир катар концептуалдык жоболор, биринчи жолу Л.А. Шейман, КМШ республикаларында жана андан тышкары жерлерде адабий дидактика, лингводидактика, маданият таануу, этнолингвистиканын менчигине айланган. Ошентип, курстун лексика-фразеологиялык жана этномаданий жактан камсыз кылуу идеялары, Россиянын жана мурдагы Советтер Союзунун орус эмес мектептеринде орус адабий тексттерин изилдөөнүн методологиялык мамилелеринин тарыхый калыптанышын жана өз ара аракеттенүүсүн чечмелөө, принцип улуттук маданияттардын педагогикалык концепциясы жана кыргыз мектебиндеги орус адабияты курсунун концепциясынын башка жоболору тигил же бул программада жана методикалык сунуштарда аз чагылдырылган. («Россия Федерациясынын орус эмес мектептеринде орус таануу мугалимдерин даярдоочу университеттик топтор үчүн адабиятты окутуунун методикасы.» – М.: Ленин атындагы Москва мамлекеттик педагогикалык университети, 1993); орус адабиятын окутуу боюнча жамааттык жалпылоочу колдонмолордо (негизинен «Методдордо...») – Шериктештиктин улуттук мектептери үчүн (1978, 1979, 1983, 1984, 1989), тажик (1974, 1977, 1986) жана казак мектептери үчүн (1988), ошондой эле Россиядагы орус эмес мектептер үчүн (1988, 1989).

7. Л.А. Шейман тарабынан чет тил адабиятын окутуунун методикасы боюнча киргизилген «Билим берүү этномаданият таануу» концепциясы жана ага ылайык келген педагогикалык изилдөөлөрдүн багыты аныкталды, анын көрсөткүчтөрүнүн бири бул концепцияны орус тилин окутууга карата жана бир катар негизги бөлүмдөрүндө акыркы Мамлекеттик билим берүү стандартты бул предмет боюнча иштеп чыгуу болгон. (Убактылуу мамлекеттик билим берүү стандарты. Жалпы орто билим. Тил жана маданият / Долбоор. - М.: МО РФ, 1993).

Лев Аврумович Шейман педагогиканын проблемаларын жана кыргыз мектебинде адабиятты үйрөнүүнүн методикасын комплекстүү түрдө караган. Окумуштуунун педагогикалык жана публицистикалык баяндамаларында, макалаларында окуу-тарбия процессинин бардык кубулуштары, аспектиери чагылдырылган. Окумуштуу-методист окутуунун методикасы менен педагогикасынын проблемалары боюнча сүйлөгөн сөздөрүндө баарыдан мурда өзүнүн тажрыйбасына жана ата мекендик методисттердин тажрыйбасына таянган, окумуштуунун ишинин олуттуу бөлүгүн коллективдүү караган. Л.А. Шейман «Кыргыз мектебинде орус адабияты» курсу боюнча орустун классикалык көркөм маданияты менен тааныштыруу каналы катары – жалпы руханий баалуулуктардын чордону катары кыргыз мектебинде предметти окутуунун тынымсыз өркүндөтүлүп жаткан практикасынын илимий негизи жана Кыргызстандын жана КМШнын элдеринин маданияттарын консолидациялоонун, өз ара байытуунун активдүү фактору болуп калганын белгилеген.

Профессор Л.А. Шейман орус адабияты курсунун максаттуу орнотуулар системасы, кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасынын калыптанышында жана өнүгүшүндө зор роль ойноп, окуу программаларын жана окуу китептерин түзүүдө Кыргызстандын методисттеринин алгачкы таяныч пункту болгон. Аны орус адистери улуттук мектептер үчүн нормативдик программаларды иштеп чыгууда да пайдаланышкан.

Негизги ыкмалар талданат: кыргыз мектебинин шартында орус адабиятын үйрөнүү курсунун максатын коюуда көркөм-агартуу, лингвистикалык, лингво-көркөм, аймак таануу. Эне адабиятын үйрөнүү менен бир мезгилде жана өз ара байланышта окуучуларды тааныштыруу жолдорун үйрөнүү кыргыз мектебиндеги орус адабияты курсуна мүнөздүү болгон татаал максатка алып келди, ал төмөндөгүдөй болгон: адабияттын системасынын негиздери менен тааныштыруу, чет элдик адабияттын руханий баалуулуктары; бул баалуулуктардын лингвистикалык жана стилистикалык ишке ашырылышынын өзгөчө белгилерине; жаңы көркөм дүйнөгө, бул баалуулуктарда чагылдырылган орус чет маданиятынын нормалары жана принциптери.

Ар бир окуу дисциплинасынын объектисине жана бул предмет боюнча окуу процессинин өз алдынча ички мыйзамдарына ылайык бүткүл окуу процесси үчүн жалпы педагогикалык деңгээлдин принциптерин бузуп, Л.А. Шейман кыргыз мектебинде орус адабиятын тарбиялоонун өзгөчө методологиялык принциптерин бөлүп көрсөткөн. Кыргыз мектебиндеги орус адабиятынын өнүгүшүндө предметтин окуу-тарбия процессинин салыштырмалуу өз алдынчалыгын жана ички мыйзам ченемдүүлүктөрүн чагылдырган айрым методикалык принциптерди талдоону сунуштайт. Профессор Л.А. Шейман кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун кээ бир жалпы принциптерин баса көрсөтөт. Аларды эки негизги проблеманын көз карашынан мүнөздөйт: кыргыз мектебиндеги предметтин тарбиялык потенциалын аныктоо; кыргыз мектебинин шартында ал боюнча окутуунун жана тарбиялоо иштеринин методдорун негиздоонун перспективалары.

Окумуштуу кыргызстандын методисттеринин масштабдуу иши класстан класска курстун бардык окуу тексттериндеги ар бир лексикалык бирдиктин кыймылына активдүү түзөтүүчү контролду камтыган, колдонуудагы окуу китептеринин лексикасынын структурасынын жалпы жыштык-семантикалык анализин иштеп чыккан.

Л.А.Шейман – дидактик адистер тарабынан иштелип чыккан Шериктештиктин мектептеринде мазмунду куруунун жалпы концепциясынын негизги жоболорунун: минимизациялоо, репрезентативдик, маданий ылайыктуулук, системалуулуктун негизинде кыргыз мектебинин орус адабияты курсунун мазмунун аныктоо маселесин чечкен. Бул маселенин чечилишине окуу материалын тандоо критерийлеринин белгилүү бир методикалык системасы таасир эткен.

Эстетикалык критерийлердин жыйындысы. Ал эң жогорку идеялык-көркөм баалуулуктардын фондуна тиешелүүлүгүн, идеалдуу түзүүчү потенциалды, жанрдык репрезентативдикти камтыйт.

Тарыхый жана функционалдык критерийлердин комплекси. Ал белгилүү бир социалдык, анын ичинде этникалык, чөйрөдө жана коомдун өнүгүүсүнүн белгилүү бир этабында адабий кубулуштун иштөө өзгөчөлүктөрүн эске алууну камтыйт. Бул тандалган көркөм кубулуштун окурмандык жана интерпретациялык жана чыгармачылык резонанстыгы, ошондой эле анын кабыл алынган маданияттын тенденцияларына локалдык валенттүүлүгүнүн жогорулашы, бул улуттук коомчулуктун көркөм өкүлү менен активдүү өз ара аракеттенүү жөндөмдүүлүгү сыяктуу критерийлер.

Лингвистикалык тартиптин критерийлеринин жыйындысы. Ал орус тилинин мектеп курсу үчүн адабий кубулуштарды тандоодо алардын азыркы орус адабий тилинин нормалары үчүн индикативдүүлүгүн, көркөм жана кеп этнотиптүүлүгүн, б.а. тилде чагылдырылган изилденип жаткан мезгилдердеги орус адабиятынын чыгармаларынын кээ бир олуттуу улуттук-маданий өзгөчөлүктөрү үчүн тандалган тексттердин өзгөчөлүгү.

Психологиялык-педагогикалык критерийлердин комплекси. Материалды тандоону педагогикалык реалдуулуктан келип чыккан муктаждыктар, чектөөлөр жана мүмкүнчүлүктөр менен байланыштырууга үндөйт. Аларга төмөнкүлөр кирет: тандалган адабий кубулуштун берилген улуттук курактагы контингенттин муктаждыктарына жана когнитивдик мүмкүнчүлүктөрүнө дал келүүсү; окуу планынын мүмкүнчүлүктөрүнө ылайык келүүсү; тилдин корреляциялык жеткиликтүүлүгү, тилдин ушул деңгээлиндеги окуучулардын көркөм текстти түшүнүүгө фундаменталдуу мүмкүнчүлүгү; эне тилдин адабият программасы менен координациялоо; дисциплиналар аралык байланыштарды алдын ала тузуу; окуу-методикалык каражаттардын колдонулуп жаткан системасынын потенциалдуу коопсуздугу.

Мектепте билим берүүнүн мазмунун түп-тамырынан бери жаңылоо процессинде (1991-1993-ж.), Л.А. Шейман системаны дагы эки принцип менен толуктаган: 1) курстун кеңири жеткиликтүүлүгүн камсыз кылуу максатында лингвистикалык социалдык-маданий кырдаалдагы айырмачылыктарды, ошондой эле студенттердин индивидуалдык айырмачылыктарын эске алуу менен окуу материалынын деңгээлинин өзгөрүшү; 2) адабий кубулуштардын тарбиялык траекториясын дедогматизациялоо.

Жогоруда саналган критерийлердин негизинде Л.А. Шейман кыргыз мектебинин жогорку класстары үчүн өткөөл программалардын алкагында XIX – XX кылымдагы орус адабиятынын жаңы долбоорлорун иштеп чыккан [XX кылымдын орус адабияты: Кыргыз тилиндеги орто мектептердин 11-классы үчүн программанын долбоору. нускама / Түзгөн Л.А. Шейман. – Бишкек: Мектеп, 1993. – 40-б.].

Үчүнчү бөлүмдө «Л.А. Шеймандын илимий-педагогикалык мурасынын кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун азыркы кездеги теориясына жана методикасынын тийгизген таасири» Л.А. Шейман иштеп чыккан теориялык-методикалык концепциясы, анын кесиптештери жана окуучулары менен бирге иштеп чыккан аспектилер каралган, алардын арасында: кандидаттык диссертациялар В.М. Анисимова, О.Г. Симонова, В.Г. Каменецкая, А.П. Селиверстова, Н.М. Варич, Л.И. Троицкая, Е.Ш. Абдуллина, Н.Г. Каменецкая, О.Г. Симонова, И.П. Валькова, С.О. Муминов, И.Л. Илеева; кандидаттык жана докторлук диссертациялар М.Х. Манликова, Г.У. Соронкулов; изилдөөлөр Г.А. Абышева, Ф.Д. Борисова, И.П. Карасева, Т.В. Романевич, Е.Б. Скворцова жана башкалар.

Ар кайсы жылдарда Л.А.Шейман жараткан бардык окуу китептери жана окуу куралдары үлгүлүү болгон. Алар боордош өлкөлөрдүн кесиптештеринин бир добуштан пикири боюнча, мурдагы союздук республикаларда, андан кийин КМШда жарык көргөн ушул сыяктуу китептердин ичинен эң мыктысы болуп саналышкан.

1990-жылдары жаңыланган «Кыргыз мектеби үчүн орус тили жана адабияты окуу китептерине үлгүлүү талаптардын» долбоорун иштеп чыгып, Лев Аврумович жаңы адабият окуу китеби жооп бериши керек болгон негизги жоболорду мындайча формулировкалаган: «Заманбап мектеп окуу китеби – бул колдонууга арналган китеп, окуу процессинде, изилдөө объектиси жөнүндө негизги маалыматтарды камтыган – бул предметтин (билимдердин комплексинин) мазмунуна ылайык келген негизги маалыматтын баяндоосу, аны өздөштүрүү боюнча студенттердин иш-аракетин уюштуруу үчүн стимулдардын системасы. Мугалимдин чыгармачыл жетекчилиги жана бул иштин ыкмаларын өздөштүрүү (көндүмдөргө, жөндөмдөр); ошондой эле реалдуулукка эмоционалдык-нарктык мамиленин ушул предметине байланыштуу тажрыйбанын таяныч пункттары» [«Окуу китептерине үлгүлүү талаптар...» долбоорунан // Кыргызстандын мектептеринде орус тили жана адабияты. - 1996. - № 3-4. S. 8]. Ал өз китептеринде бул талаптардын баарын камтыган.

Ошондой эле окуу-нормативдик, тарбиялык-тарбиялык документтерди (кыргыз мектебинин орус тил курсунун концепциялары, мамлекеттик стандарттар, программалар, окуу китептери, аларга методикалык колдонмолор, антологиялар, сөздүктөр, лексикалык минимумдар) түзгөн. Кыргыз методология илими Л.А. Шейман жана анын шакирттери дагы эле башка өлкөлөрдөн келген кесиптештери тарабынан таанылып, жогору бааланууда.

Практикалык мааниси мына ушунда көрүнүп турат: Л.А. Шейман, кыргыз мектептеринде орус адабияты курсун педагогикалык жактан камсыз кылуу системасын жаңылоого, мындан ары өркүндөтүүгө жана жаңы окуу-методикалык материалдарды (окуу китептери, окуу комплекстери, Мамлекеттик стандарттар, программалар ж.б.) Кыргызстандын мектептери

үчүн түзүүгө кызмат кыла алат. Ушундай шарттарда иштеген башка улуттук мектептер учун бул концепциянын фундаменталдуу жоболору кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасы боюнча университеттин курсунун негизин да түзө алмак.

Л.А. Шеймандын кыргыз мектебиндеги «Орус адабияты» предметинин жана программасынын эволюциясы, советтик доорду, андан кийин постсоветтик 90-жылдарды, Кыргызстандын эгемендүүлүгүнүн отуз жылдык этаптарын басып өттү жана өзгөрүүсүз калды. Иштин жүрүшүндө окуу китептеринде бир аз өзгөрүүлөр болгону байкалган, бирок окуу материалдары чоң идеологиялык жүктү көтөргөндүктөн, программага өзгөртүүлөр аз киргизилген. Себеби программалардын жана окуу китептеринин мазмунунда олуттуу өзгөрүүлөр өткөн кылымдын 90-жылдары боло баштаган. Анда кайрадан Л.А. Шеймандын орус адабияты боюнча программалары де-идеологизациялоо жана мазмунун де-догматизациялоо боюнча кайра иштелип чыккан. Коммунисттик идеологиянын чоң жалынына ээ болгон чыгармалар алмаштырылды. Мындай өзгөрүүлөр кыргыз адабияты боюнча программаларда камтылган.

КОРУТУНДУ

Жүргүзүлгөн изилдөөлөр төмөнкү тыянактарды чыгарууга мүмкүндүк берет:

1. Л.А. Шеймандын илимий көз карашы 20-кылымдын башында коомдук-тарыхый, илимий факторлордун таасири астында калыптанып, ошондой эле орус тилин окутуунун теориясын жана методикасын изилдөөгө байланышкан турмуштук жолунун жана илимий-педагогикалык ишмердигинин өзгөчөлүгү менен шартталган. Л.А. Шеймандын кыргыз мектебинде эмгектерин жана практикалык ишмердигин талдоодо илимий дүйнө таанымынын эволюциясында шарттуу түрдө үч этапты бөлүп кароого мүмкүндүк берет: 1941-1951-жж. дүйнөлүк жана кесиптик көз караштын калыптанышы; 1951-1994-жылдары илимий педагогиканын мейкиндигине кириши, өздүк изилдөө көз караштарынын калыптанышы; 1994-2005-жылдары өзүнүн илимий мектебинин алкагында педагогикалык көз караштарды ишке ашыруу жана өнүктүрүү. Изилдөө көрсөткөндөй, алардын таламдарынын масштабдары, идеяларынын байлыгы, прогрессивдүүлүгү боюнча Л.А. Шейман каралышы мүмкүн болгон эң ири окумуштуу, В.В. Голубков жана М. Рыбникова жана башка белгилуу методисттер, кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасынын негиз салуучусу.

2. Л.А. Шеймандын эмгектеринде кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасынын дидактикалык, методикалык негиздери ачылган. Бул курстун алкагында төмөндөгү концептуалдык жоболор бөлүнөт: КМШ республикаларынын жана Кыргызстандын улуттук мектептеринде орус адабий тексттеринин билим берүү өнүгүүсүн уюштуруунун тарыхый

тажрыйбасы концептуалдык жактан жалпыланган жана учурдагы оң окуу-методикалык мамилелерди синтездөөнүн жолдору көрсөтүлгөн; Кыргызстандын шартында орус адабияты менен билим берүүнүн социалдык зарылчылыгын, анын кыргыз мектебинде иштешинин жана кабыл алуунун өзгөчөлүктөрүн курстун фундаменталдык максаттарын аныктоонун негизи катары талдоого алган; предметти окутуунун конкреттүү методологиялык принциптеринин комплексин иштеп чыккан; билим берүүчү этномаданият таануу концепциясы алдыга коюлган; аны тарбиялоочу жана калыптандыруунун методдорунун системасы оркундотулду; курсун аныктоонун критерийлерин негизделген.

3. Этномаданият таануу - Кыргызстанда иштелип чыккан жана кыргыз мектебиндеги орус тили жана адабияты мугалимдеринин педагогикалык арсеналына бекем киргизилген илимий-педагогикалык багыт орус тилин окутууну бир кыйла жакшыртуу үчүн гана эмес, жагымдуу мүмкүнчүлүктөрдү ачат. Кыргызстандын жана КМШ мамлекеттеринин улуттук мектептеринде тил жана адабият, ошондой эле орус тили жана адабияты аркылуу маданияттар аралык байланышты оптималдаштыруу педагогикасына салым кошууда.

4. Л.А. Шеймандын түзүлгөн илимий мектеби, идеялары азыркы учурда ийгиликтүү иштеп жатат – бул анын илимий идеяларынын фундаменталдуу жана келечектүү мүнөзүнүн көрсөткүчү. Илимий мектептин болушунун жана өнүгүшүнүн фактысы илимий-педагогикалык мурасынын актуалдуулугун жана баалуулугун далилдейт.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР:

Биздин изилдөө материалдарыбыз студенттерди усулдук жактан даярдоо үчүн гана негиз болуп калбастан, алар тил мугалимдеринин практикалык иштеринде, аспирант-изилдөөчүлөрдүн илимий изилдөөлөрүндө, методисттер тарабынан окуу китептерин жана окуу-методикалык комплекстерди иштеп чыгууда колдонууга сунушталат.

ДИССЕРТАЦИЯНЫН НЕГИЗГИ МАЗМУНУ автордук төмөнкү эмгектеринде чагылдырылды:

1. **Уркумбаева, Р.А.** Лев Аврумович Шейман как исследователь проблемы А.С. Пушкин и Восток [Текст] / Р.А. Уркумбаева, Д.Д. Куттубаева // Сборник материалов науч.-практ. конф. «Роль науки и образования в решении актуальных проблем современности», посвящённый 10-летию ТалГУ. – 2010. – С. 353-356.

2. **Уркумбаева, Р.А.** Л.А. Шейман – основатель нового методического направления: этнокультуроведение [Текст] / Р.А. Уркумбаева, Д.Д. Куттубаева // Сборник материалов науч.-практ. конф. «Роль науки и

образования в решении актуальных проблем современности», посвящённый 10-летию ТалГУ. – 2010. – С. 356-360.

3. **Уркумбаева, Р.А.** Роль литературы в повышении уровня общей культуры студентов [Текст] / Р.А. Уркумбаева // Сборник материалов международ. науч.-практ. конф. «Наука и инновация в образовании» ТалГУ. – 2010. – С. 343-345.

4. **Уркумбаева, Р.А.** Истоки развития методики преподавания русской литературы в кыргызской школе [Текст] / Р.А. Уркумбаева // Сборник материалов науч.-практ. конф. ТалГУ. – 2010. – С. 355-357.

5. **Уркумбаева, Р.А.** Л.А. Шейман – основоположник методики преподавания русской литературы в кыргызской школе [Текст] / Р.А. Уркумбаева // Сборник материалов международ. науч.-практ. конф. «Наука и инновация в образовании» ТалГУ. – 2011. – С. 263-265.

6. **Уркумбаева, Р.А.** Некоторые вопросы из истории изучения учебного предмета «Русская литература» в кыргызских школах [Текст] / Р.А. Уркумбаева, Г.У. Соронкулов // Известия ВУЗов. – 2014. – № 8. – С. 184-186.

7. **Уркумбаева, Р.А.** Новое – хорошо забытое старое, или вновь об углублённом изучении русского языка и литературы [Текст] / Г.У. Соронкулов, Р.А. Уркумбаева // Русский язык и литература в школах Кыргызстана. – 2014. – № 4. – С. 3-7.

8. **Уркумбаева, Р.А.** Из истории изучения вопроса о целях и принципах учебно-воспитывающего освоения русской литературы в кыргызской школе [Текст] / Р.А. Уркумбаева // Вестник Кыргызского государственного университета имени И. Арабаева / Спецвыпуск – 2015. – С. 409-412.

9. **Уркумбаева, Р.А.** Особенности восприятия учащимися-кыргызами инокультурного художественного образа волка (По басне И.А. Крылова «Волк и Ягненок») [Текст] / Р.А. Уркумбаева // Новый университет. Серия: Актуальные проблемы гуманитарных и общественных наук. – Йошкар-Ола. – 2016. – № 2(59). – С. 4-7. ISSN: 2222-1484

10. **Уркумбаева, Р.А.** Инновационные методы и приёмы при изучении басни «Волк и Ягненок» в кыргызской школе [Текст] / Р.А. Уркумбаева // Современная педагогика. – 2016. – № 4. – С. 16-19.

11. **Уркумбаева, Р.А.** Инновационные методы и приёмы при изучении басни «Волк на псарне» в кыргызской школе [Текст] / Р.А. Уркумбаева, Г.У. Соронкулов // Вестник науки и образования. – М. – 2017. – № 1(25). – С. 82-85. ISSN 2312-8089.

12. **Уркумбаева, Р.А.** Из истории создания программ и учебников по русской литературе в кыргызской школе [Текст] / Р.А. Уркумбаева, Г.У. Соронкулов // Вестник КРСУ. – 2021. – ISSN: 1694-500X.

13. **Уркумбаева, Р.А.** Общеметодологические предпосылки разработки программ и учебников по русской литературе в кыргызской школе [Текст] /

Уркумбаева Рахат Аваскановнанын «Л.А.Шеймандын илимий-педагогикалык ишмердүүлүгү жана анын кыргыз мектепте орус адабиятын окутуунун методикасынын калыптануусундагы ролу» аттуу темадагы 13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн тарыхы адистиги боюнча педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын изденип алуу үчүн жазылган диссертациясынын

РЕЗЮМЕСИ

Түйүндүү сөздөр: методдор, ыкмалар, максаттык мерчемдер, окуу программалары, окуу китептери, этномаданият таануу, пушкиниана, адам таануу.

Изилдөөнүн объектиси: Л.А.Шеймандын педагогика жана кыргыз мектепте орус адабиятын окутуунун методикасы жааттарындагы илимий идеялары жана ишмердүүлүгү.

Изилдөөнүн предмети: Л.А.Шеймандын педагогикалык жана илимий-методикалык мурастары, окумуштуунун идеялары менен принциптерин азыркы мектептин шартында практика жүзүндө пайдалануу жана кыргыз мектепте орус адабиятын окутуунун методикасынын өнүгүү перспективасы.

Изилдөөнүн максаты: Л.А. Шеймандын Кыргызстандагы педагогика илиминде жана кыргыз мектебинде орус адабиятын окутуунун методикасында ишмердүүлүгүн ар тараптуу жана комплекстүү изилдөө жана анын мурастарынын азыркы предметин теориясына жана методикасына тийгизген таасирин аныктоо.

Изилдөөнүн методдору: Коюлган милдеттерге ылайык историографиялык, илимий-педагогикалык изилдөөлөрдү, билим берүү жаатындагы нормативдик жана программалык –методикалык эмгектерди салыштыруу методдору.

Алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы:

1. Л.А. Шеймандын окумуштуу-педагог катары калыптануусунун негизги этаптары кыргыз мектепте орус адабиятын изилдөө жана аны окутуунун теориясы менен методикасынын калыптануусунун контекстинде каралды;
2. Л.А. Шеймандын педагогикалык жана илимий-методикалык мурастары алгач ирет бир бүтүн кубулуш катары иликтенди: максаттык мерчемдер, методикалык принциптер, негиз болуучу ыкмалар, кыргыз мектепте орус адабияты курсунун мазмунун иштеп чыгуунун методдорунун системасы аныкталып, аларга мүнөздөмө берилди;
3. кыргыз мектепте орус адабиятын изилдөө жана окутуу боюнча Л.А. Шейман тарабынан негиз салынган этномаданият таануу илимий-педагогикалык багытынын натыйжалуулугу көрсөтүлдү;
4. Кыргызстандагы билим берүүнүн азыркы системасында орус адабиятынын теориясы менен аны окутуунун өнүгүүсүнө Л.А. Шеймандын илимий-педагогикалык идеяларынын тийгизген таасири изилденди.

Алынган натыйжалардын практикалык маанилүүлүгү:

Изилдөө ишинин материалдары орус адабиятын окутуунун методикасы боюнча жождордун студенттеринин методикалык жактан даярдыгын, ошну менен эле бирге сөз болуп жаткан окуу дисциплинасынын мазмунун жакшыртуу үчүн база болуу менен гана чектелбестен, алар тилчи-мугалимдердин практикалык иштеринде, магистранттар менен

аспиранттардын илимий изденүүлөрүндө, окумуштуу-методистердин окуу китептери менен окуу-методикалык комплекстерди даярдоо иштеринде колдонулушу мүмкүн.

РЕЗЮМЕ

диссертации Уркумбаевой Рахат Аваскановны на тему «Научно-педагогическая деятельность Л.А. Шеймана и его роль в становлении методики преподавания русской литературы в кыргызской школе» на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика, история педагогики и образования

Ключевые слова: методы, приёмы, целевые установки, учебные программы, учебники, этнокультуроведение, пушкиниана, человековедение.

Объект исследования: научные идеи и деятельность Л.А. Шеймана в области педагогики и методики преподавания русской литературы в кыргызской школе.

Предмет исследования: педагогическое и научно-методическое наследие Л.А. Шеймана, практическое использование идей и принципов учёного в условиях современной школы и перспектива развития методики преподавания русской литературы в кыргызской школе на современном этапе

Цель исследования: выявление основных педагогических, научно-методологических, методических принципов и подходов Л.А. Шеймана по вопросам изучения и преподавания русской литературы в кыргызской школе; определение их значения на современном этапе и в перспективе развития образования в Кыргызстане.

Методы исследования: историографический анализ архивных материалов по проблеме исследования, сравнительный анализ научно-педагогических трудов, изучение нормативных и программно-методических документов в сфере образования.

Научная новизна полученных результатов:

1. определены основные этапы становления Л.А. Шеймана как учёного-педагога в контексте развития теории и методики преподавания русской литературы в кыргызской школе;

2. впервые педагогическое и научно-методическое наследие Л.А. Шеймана рассмотрено как целостное явление: выявлены и охарактеризованы целевые установки, частнометодические принципы, основополагающие подходы, система методов к разработке содержания курса русской литературы в кыргызской школе;

3. показана эффективность научно-педагогического направления – учебное этнокультуроведение, основоположником которого является Л.А. Шейман, в преподавании и изучении русской литературы в кыргызской школе;

4. изучено влияние научно-педагогических идей Л.А. Шеймана на развитие теории и методики преподавания русской литературы в современной образовательной системе Кыргызстана.

Практическая значимость полученных результатов: Материалы нашего исследования могут явиться не только базой для улучшения методической подготовки студентов вузов при совершенствовании содержания учебной дисциплины МПРЛ, они могут быть использованы в практической работе учителей-словесников, научных изысканиях магистрантов и аспирантов-исследователей, при разработке учебников и учебно-методических комплексов учёными-методистами.

SUMMARY

Urkumbayeva Rakhat Avaskanovna's dissertations on the topic "Scientific and pedagogical activity of L.A. Sheiman and his role in the formation of the methodology for teaching Russian literature in the Kyrgyz school" for the degree of candidate of pedagogical sciences in the specialty 13.00.01 - general pedagogy, the history of pedagogy and education

Key words: methods, techniques, targeted installations, educational programs, textbooks, ethnocultural studies, Pushkinian, human science.

The object of the study is the scientific ideas and activities of L.A. Sheiman in the field of pedagogy and methods of teaching Russian literature in a Kyrgyz school.

The subject of the study is the pedagogical and scientific-methodological heritage of L.A. Sheiman, the practical use of the ideas and principles of the scientist in the conditions of a modern school and the promising development of the methodology for teaching Russian literature in a Kyrgyz school at the present stage

The purpose of the study is to identify the main pedagogical, scientific-methodological, methodological principles and approaches of L.A. Sheiman on the study and teaching of Russian literature in the Kyrgyz school; to determine their significance at the present stage and in the perspective of the development of education in Kyrgyzstan.

Research methods: historiographic analysis of archival materials on the problem of research, comparative analysis of scientific and pedagogical works, study of normative and software-methodological documents in the field of education.

Scientific novelty and theoretical significance of the study:

1. the main stages of the formation of L.A. Sheiman as a scientist-teacher in the context of the development of the theory and methodology of teaching Russian literature in a Kyrgyz school are determined;
2. for the first time, the pedagogical and scientific-methodological heritage of L.A. Sheiman was considered as a holistic phenomenon: target installations, private-methodic principles, fundamental approaches, a system of methods for developing the content of Russian literature in a Kyrgyz school were identified and described;

3. the effectiveness of the scientific and pedagogical direction is shown - educational ethno cultural studies, - the founder of which is L.A. Sheiman, in teaching and studying Russian literature in a Kyrgyz school;
4. the influence of the scientific and pedagogical ideas of L.A. Sheiman on the development of the theory and methodology of teaching Russian literature in the modern educational system of Kyrgyzstan was studied.

Practical significance of the study: The materials of our study can be not only a basis for improving the methodological training of university students in improving the content of the MPRL curriculum, they can be used in the practical work of verbal teachers, scientific research of undergraduates and graduate students, in the development of textbooks and educational and methodological complexes by methodological scientists.